

FARKAS ÉVA

Szakképzés a felsőoktatásban

10 éves a felsőfokú szakképzés

Bevezetés

Az ezredforduló után néhány évvel joggal merülhet fel a kérdés, hogy mi a felsőoktatás funkciója? A felnőttek akadémiai tudás iránti szükségleteit elégítse ki, vagy a betöltendő/betöltött állásban való eredményesebb munkát segítse elő? A szakképzés része a felsőoktatásnak? Vagy a felsőoktatás része a szakképzésnek? Az *első szakma* megszerzése Magyarországon jelentős mértékig az iskolai rendszerű szakképzéssel azonosítható, és ez alapvetően a közoktatás keretei között megy végbe. Emellett, bár a magyarországi jogszabályok a *felsőoktatás* felsőfokú végzettséget adó képzési programjait nem tekintik a szakképzés részének, az összes ilyen képzés által nyújtott végzettség és szakképzettség feljogosítja a résztvevőket valamely szakma gyakorlására a munkaerőpiacon, beleértve a szabályozott foglalkozásokat is.

A felsőoktatás és szakképzés közé nem lehet éles határvonalat húzni. Hangsúlyozzuk, hogy a felsőoktatás szerepét az egész életen át tartó tanulásban, nem értelmezhetjük csak a gazdasági szféra kiszolgálójaként, ugyanakkor a felsőoktatás nem mondhat le felnőttképzési, szakképzési tevékenységéről. A felsőoktatásban folyó szakképzés sajátos és növekvő jelentőségű területét képezi a *szakirányú továbbképzés* és a *felsőfokú szakképzés*. A továbbiakban a felsőfokú szakképzés témakörét tárgyaljuk, amely a Bologna-folyamatként ismert felsőoktatás szerkezeti átalakításában (2+3+2+3 képzési szerkezetben) nyerte el végleges és tisztázott helyét.

A felsőfokú szakképzés története

Tíz évvel ezelőtt új színfoltként jelent meg az iskolarendszerű szakképzés palettáján, az úgynevezett „félfelsőfokú” képzés. Az 1997 márciusában hozott 45/1997 (III.12.) kormányrendelet alapján az *akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzést* (továbbiakban AIFSZ) az 1997/98-as tanévben lehetett először indítani. Az AIFSZ elindítása nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A szakképzés területén a legnagyobb vitákat kiváltó képzési forma többszöri átalakuláson ment át, de a ma felsőfokú szakképzésnek nevezett képzési formában a 2006/2007-es tanévben is mindössze tizenkétezer körüli a hallgatói létszám. A felsőfokú szakképzés külföldön hatékonyan működik és Magyarországon is vannak történelmi hagyományai, mégsem hódít teret.

A kezdetek a félfelsőfokú szakoktatás történetéhez nyúlnak vissza, amely az akkori kor jelentős vívmányával, a *Pesti Kereskedelmi Akadémia* megalapításával kezdődött. Ez volt az első olyan iskolatípus, amelyet nem az egyház, de nem is az állam alapított, hanem a gazdasági változások hívtak életre. Az első modern, valóban polgári iskolatípus, amelynek végzettjei nem valamilyen ideológiai, felekezeti elfogultság, politikai megítélés szerint érvényesültek, hanem piacképes szaktudásuk szerint. Jellemző módon egy nagyvállalat, a *Pesti Lloyd-Társulat* elnöke kezdeményezte a

kereskedelmi akadémia létrehozását 1857. május 13-án a Helytartótanács hozta intézett beadványában. Az új iskola lényege, – és ami benne újítás volt a régebbi, alsóbb fokú szakiskolákkal szemben –, hogy a középiskola felsőbb tagozatának tárgyait a szaktárgyakkal egyesítve tanította. Eképpen a szakosodásnak, és a piac közvetlen igényeinek lényegesen jobban eleget tett (Győriványi, 2000:113).

Az Akadémia fennállása alatt folyamatos viták voltak a működés körül. Változatlan kérdés maradt a középiskola-főiskola alternatíva, illetve hogy egyáltalán szükség van-e az Akadémiára. A piac azonban visszaigazolta, hogy ilyen iskolára szükség van. A kormányzat 1900 márciusában megvonta a középfokú intézetektől az akadémia címet, az intézményt tehát 1900-ban kettéválasztották. Az alsó tagozat neve „*a Budapesti Kereskedelmi Akadémia Felső Kereskedelmi Iskolája*” lett, ezzel beilleszkedett a felső kereskedelmi közben kiépült hálózatába, a felsőé a Budapesti Kereskedelmi Akadémia Kétéves Akadémiai Tanfolyama lett. A kereskedelmi akadémia létesítésének kemény feltételeket szabott a kultuszminiszter: csak érettségivel lehetett belépni, minimum kétéves volt, legalább heti hatvan órát szervezett (a két évben összesen), és modern felszerelést írtak elő számára. A tanárokat és az igazgatót a vallási és közoktatási miniszter nevezte ki. Új részletes szabályzat írta elő a tárgyak anyagát. Az intézmény teljes függetlenedése névváltozással is járt: Keleti Kereskedelmi Akadémiának keresztelték át. Az állami befolyás alatt lévő vállalatok, a MAHART, a Magyar Kereskedelmi Múzeum, a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaság alkalmazták legnagyobb számban az akadémia végzettjeit. A század elején már erősen szelektáltak a felveendő hallgatók között. Sajátos módon, miközben az egyetemekre szabadon lehetett beiratkozni, ebben a modern intézményben már zárt-szám uralkodott. Az erős felvételi ellenére differenciálni kellett a növendékeket. Ennek legjelentősebb oka, hogy az intézmény irányítói a kereskedelmi iskolában érettségizettekről nem mondhattak le, hiszen saját köreikkel kerültek volna összeüt-közésbe, az iskola rangjához viszont hozzátartozott, hogy gimnáziumot és reáliskolát végzeteket is az intézménybe vonzzanak. (Nagy, 1994:83-84) A kereskedelmi akadémia önállósági törekvése rendkívül erős volt, de az egyetemi lobbierősebbnek bizonyult, és az 1920-as kormányrendelet a közgazdaságtudományi karba a kereskedelmi akadémia iskolai tagozatait is beolvastotta.

A felsőfokú szakképzés funkciói

A felsőfokú szakképzés (továbbiakban FSZ) társadalmi bázisát egyrészt a középfokú végzettségű korosztályok, másrészt a középiskola elvégzése után a felsőoktatásban tovább nem tanulók száma adja. Az FSZ elsősorban azokat tudta megszólítani, akik a felsőoktatásba történő belépés módját választják. Olyan fiatalokról van tehát szó, akik be kívánják lépni a felsőoktatásba, de „hagyományos módon” eddig nem sikerült, és inkább – mintegy ugródeszkeként – a könnyebb bejutási követelményeket támaztó FSZ-t választják.

Az FSZ *kettős funkció* betöltésére jött létre, a gyakorlatban azonban csak az egyik funkciót tölti be, nevezetesen utat nyit a felsőoktatásba. Ugyanakkor a másik funkcióját – hogy kedvező munkaerőpiaci kilépési lehetőséget kínáljon viszonylag rövid tanulmányi idő alatt – csak elméletileg tölti be. Ez a feltétel fennáll ugyan, de a képzésbe jelentkezők esetében ez nem jelent motivációt. Másrészt pedig semmilyen adat nincs arra vonatkozóan, hogy ez a fajta szakképzés mennyivel segíti jobban a munkaerőpiacra történő belépést, mint bármilyen más típusú szakképzés, a végzetek mennyiben találják meg a helyüket a munkaerőpiacon. Már csak azért sem

tudja betölteni munkaerőpiaci funkcióját az FSZ, mert még mindig ismeretlen ez a képzési forma, sok gazdasági szereplő nem ismeri sem magát a képzési formát, sem annak struktúráját, sem annak előnyeit.

A képzésben részt vevők is gyakran bizonytalanok abban, hogy valójában mire is jogosítja őket ez a fajta képzés, és a megszerzett szakképesítés, gyakran azzal sincsenek tisztában, hogy milyen feltételekkel lehet majd továbblépni a főiskolára, és annak hányadik évfolyamába. Ez a nem megfelelő tájékoztatásból és információ-áramlásból adódik (Polónyi, 2002). Gyakran okozott problémát az is, hogy bár egyazon képzési típusban vettek részt a diákok, két iskolatípusban tehették ezt és kétféle státuszban (ha szakközépiskolába jártak, akkor tanulói státuszban, ha főiskolára jártak, akkor hallgatói státuszban). Ezt az anomáliát változtatta meg a 2004. évi LX. módosító törvény, amely az FSZ-t 2005-től a *felsőoktatás határákörébe* utalta, és bár a képzés fizikailag folyhat szakközépiskolában, a szakközépiskolában folyó felsőfokú szakképzésben a 2006. szeptember 1-jétől első évfolyamon tanulmányokat kezdő résztvevőkkel hallgatói jogviszonyt kell létesíteni.

A felsőfokú szakképzés helye az új felsőoktatási és szakképzési szerkezetben

A Humánerőforrás Fejlesztés Operatív Program keretében 2004-ben elindult *szakképzés fejlesztés* alapjaiban változtatja meg a szakképzés eddigi rendszerét. Olyan úton indult el a szakképzés átalakítása, amely még járatlan, amellyel nem hasonlítható össze az eddigi magyar vagy európai rendszer egyikével sem. A generális cél egyfajta szemléletváltás, amely új kihívás elé állítja a felsőoktatást is. Az 1/2006. OM rendelettel mind tartalmában mind szerkezetében egy radikálisan új Országos Képzési Jegyzék (továbbiakban OKJ) jött létre. A szakképzés átalakítási projekt leginnovatívabb eleme a feladatvégzéshez szükséges *kompetenciák meghatározása*. Az HEFOP 3.2.1. komponensének végrehajtása során feltétlenül szükséges volt a kompetencia fogalmának egy olyan kettős értelmezését alkalmazni, amely kezdettől fogva koherens a jelenleg folyó más fejlesztésekkel, és illeszkedik valamennyi oktatási terület (közoktatás, szakképzés, felnőttképzés, felsőoktatás, nem formális tanulás), valamint a munka világa, a foglalkoztatás, gazdaság, és a kultúra területein szokásos fogalomhasználathoz.

A szakképzési reform érinti a *felsőfokú szakképzést* is, amelyben 2008 szeptemberétől már csak a 2006. évi OKJ-ben szereplő szakképesítések megszerzésére lehet szakképzést indítani. A 2001. évi OKJ-ben 62, a 2006. évi OKJ-ben 24 felsőfokú szakképesítés szerepel, amelyhez 53 elágazás kapcsolódik. Az elágazó szakképesítések közös része csak egy elágazásmoddallal (modulcsoporttal) alkot teljes szakképesítést. Az egyes elágazások megnevezései egy általános, nagy számban gyakorolt szakmai munkatevékenységnek egy-egy számossága és jelentősége miatt önállósult, a többi elágazások tartalmától többé-kevésbé elkülönülő szokásos szervezeti keretét, alkalmazási területét, termék, illetve szolgáltatási körét különböztetik és határozzák meg.

A felsőfokú szakképzés nemcsak számában, de *tartalmában is* jelentős változáson megy keresztül. A *modulrendszerű, kompetenciaalapú* képzés bevezetése proaktivitásra kell, hogy ösztönözze a felsőoktatást. Az új szakképesítések moduláris felépítésűek, a modulok az egyes szakképesítések azonos követelményei alapján határolhatók be. A modul fogalmát is új kontextusba kell helyezni, nem tantárgyi, hanem követelménymodult jelent, ez a szakképesítési követelmények olyan egysége, amely a szakképesítéseknek megfelelő foglalkozás/munkakör tevékenységeinek részeként határozható meg.

Az új OKJ-hoz új szakmai és vizsgakövetelmények is készültek, amelyek ma még csak tervezet formájában állnak rendelkezésre csakúgy mint a szakmai vizsgázás szabályairól szóló rendelet. Jelenleg – 2007 tavaszán – folyik az FSZ képzési programjainak kidolgozásában közreműködő szakértők felkészítése. A fentiekben leírt változások reagálásra kényszerítik a felsőoktatási intézményeket is. Az új képzési szemlélet feltétlenül igényli az oktatók mielőbbi továbbképzését, és az új tartalmú szakképesítés új tartalmú bizonyítvány kiegészítőt igényel az Europass portfólióban.

Megújulás útján az FSZ

A szakképzés átalakítás folyamatában elérkezett az a pillanat amikor az FSZ jelenlegi diszfunkcióit orvosolni tudjuk. A felsőoktatásban tanuló hallgatóknak mindössze 3-4%-át teszik ki az FSZ-ben tanulók. A csökkenő hallgatói létszám figyelembevételével a felsőoktatás nem mondhat le az FSZ hallgatói bázisáról. Az új, moduláris képzési programok kidolgozásakor lehetőség nyílik a gazdaság és képzés kapcsolatának erősítésére, a kompetenciák fejlesztésére. Ma egyetlen oktatási intézmény sem képes szerte a világon kész tudás átadására, ezt lehetetlen megvalósítani. Ez a funkcióváltás értékeli fel a *kompetenciákat* a tudás mellett. Az ismeretek elavulnak, a tudás több dimenziós, de ami bizonyosan állandó, hogy ösztönözni szükséges a természetes kíváncsiságot, a kérdés feltevését, a gondolkodást, a véleményalkotást, a kreativitást, az önálló tanulást stb. Ezeket a kompetenciákat tudatosan fejleszteni szükséges, mivel az információk nagy mennyiségű közlése – a tények elemző értelmezése nélkül – önmagában nem járul hozzá a gondolkodás, az ítélőképesség stb. fejlődéséhez. Nagy előrelépés ezen a területen, hogy a *szakmaspecifikus kompetenciák* fejlesztése mára deklarált célja a szakképzésnek, és bekerültek a szakmai és vizsgakövetelményekbe. Nemcsak az került meghatározásra, hogy egy-egy szakképesítés esetében milyen feladatokat kell elvégezni, hanem az is, hogy a feladatok elvégzéséhez milyen szakmai és társas kompetenciák szükségesek.

A szakképzési reform fontossága mellett felhívjuk a figyelmet arra, hogy az új szakképzési szerkezet és tartalom tekintetében rendkívül *nagy az információhiány* és bizonytalanság valamennyi érdekelt fél (hallgatók, szülők, oktatók, intézményvezetők, munkáltatók) esetében. Ezt feltétlenül mihamarabb orvosolni szükséges, mert a gyakorlati megvalósítás súlyos gátja lehet a nem megfelelő tájékoztatás/tájékozottság és ezáltal az elutasítás, negatív viszonyulás az egyébként jó fejlesztési irányt kijelölő szakképzési reformmal szemben. Az új szakképzési szerkezet bevezetése kapcsán lehetőség nyílik az FSZ *pozitív image*-nek megteremtéséhez, amelyhez jelentősen hozzájárulhat a fokozott marketing és PR-tevékenység. Ez egyelőre hiányzik az FSZ esetében.

Irodalom

Györi-ványi Sándor (2000): *A szakképzés története Magyarországon*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Nagy Péter Tibor (1994): *Szakoktatás és politika*. Budapest, Oktatókutató Intézet.

Polónyi István (2002): Az akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzés társadalmi, gazdasági integrációját meghatározó tényezők. In: Hrubos Ildikó (szerk.) (2002): *Az ismeretlen szakképzés*. Budapest, Új Mandátum Kiadó. 17-39. p.

2004. évi LX. törvény az egyes oktatási tárgyú, az oktatási jogok érvényesítésének elősegítését, valamint a felsőoktatási intézmény- és képzési rendszer fejlesztését szolgáló törvények módosításáról.

1/2006. (II. 17.) OM rendelet az Országos Képzési Jegyzékről és az Országos Képzési Jegyzékbe történő felvétel és törlés eljárási rendjéről.